

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

סודאן וישראל: עידן של תמורה

מאת ד"ר חיים קורן

מבט מבס"א מס' 1,787, 26 באוקטובר 2020

תקציר: ב-23 באוקטובר פרסמו ארה"ב, ישראל וסודאן הצהרה משותפת על נרמול היחסים בין ח'רטום לירושלים. צעד זה בא בעקבות הסכמי השלום בין ישראל לאיחוד האמירויות ובחריין ומייצב ציר אזורי חדש בו ממלאת ישראל תפקיד חשוב המסמל את תחילת סגירתו של מעגל העוינות ההיסטורי בין העולם הערבי למדינה היהודית. ימים יגידו באיזו מידה יתווה צעד זה את דרך ההנהגה הסודאנית הזמנית והאם תשכיל זו להתגבר על חילוקי הדעות בקרבה ולהגיע לבחירות 2022 כגוף מתפקד ויעיל.

עד קבלת עצמאותה מידי השלטון הבריטי ב-1956 קיימה סודאן יחסים טובים עם היישוב היהודי בא"י המנדטורית, ולאחר מכן עם מדינת ישראל. סודאן לא נטלה חלק במלחמת 1948 ובשנות החמישים המוקדמות ניהלו גורמים בולטים בהנהגתה מגעים עם גורמים ישראלים בדבר אפשרות הכרה בישראל, מגעים שנמשכו אף לאחר קבלת העצמאות. ואולם, עקב הגררותה של סודאן אחר מדיניותו הפאן-ערבית הקיצונית של נשיא מצרים נאצר החלו גישושים ישראליים בכיוון דרום סודאן הנוצרי-ברובו, שחתירתו לאוטונומיה הביאה למלחמת אזרחים עקובה מדם עוד תחת השלטון הבריטי.

תחילת הקשר המעשי עם הדרום הייתה ב-1968 עת הסכימה רה"מ גולדה מאיר לשלוח מספר אנשי מוסד לאזור. העיתוי נבע מהרצון הישראלי להחליש את תמיכתה של סודאן במדיניותו הפאן-ערבית של נאצר (בספטמבר 1967 אימצה ועידת הליגה הערבית בח'רטום את מדיניות "שלשת הלאוים" - "לא שלום עם ישראל, לא הכרה בה, ולא משא ומתן עמה") ולהסיט את תשומת ליבה לענייניה הפנימיים. יחד עם זאת, בפגישתה עם מנהיג המורדים ג'וזף לאגו אמרה מאיר: "אם יהיה לכם סיכוי להגיע להסדר שלום עם הצפון, אנו לא נפריע להשגתו". ואכן עלייתו לשלטון של ג'עפר נומיירי בהפיכה צבאית ב-1969 התניעה תהליך פיוס שהביא שלוש שנים מאוחר יותר להסכם שלום ששימר את שלמותה הטריטוריאלית של סודאן תוך הענות לתביעת הדרום לאוטונומיה אזורית. ואולם ההסכם נשחק בהדרגה על רקע קשייו הפוליטיים והכלכליים של נומיירי שאלצוהו לקדם את החלת חוקי השריעה וכפייתם גם בדרום, וב-1983 חודשה המלחמה בין הצפון לדרום. בסופו של דבר זכתה דרום סודאן בעצמאות ביולי 2011 וזמן קצר לאחר מכן חתמה על הסכם שלום עם ישראל שהייתה בין הראשונות להכיר במדינה החדשה.

למרות קשייו הפוליטיים תמך נומיירי במדיניות השלום של סאדאת ואף סייע בחשאי בהעלאת יהודי אתיופיה לישראל דרך סודאן בראשית שנות השמונים. ואולם עלייתו לשלטון של עומר בשיר בהפיכה צבאית ב-1989 הגבירה במידה ניכרת את

האיסלאמיזציה של המשטר בהשפעתו של איש הדת חסן תוראבי (שאף דחף את נומיירי להחלת השריעה) והפכתו לחלק מרכזי מציר הטרור האיסלאמיסטי. במסגרת זאת העניקה סודאן ב-93-1991 חסות ובסיס פעולה לאוסמה בן לאדן ורבים מאנשי אל-קאעדה שנאלצו לברוח מסעודיה והפכה בעלת ברית קרובה של המשטר האיראני, כמו גם מקור אספקה חשוב לחמאס, חיזבאללה, וארגוני טרור אחרים בסומליה ותימן. עפ"י מקורות זרים פגעה ישראל מספר פעמים באספקת הנשק לגורמי טרור ובכלל זה השמדת שיירת משאיות שהובילה טילים איראנים לחמאס (ינואר 2009) ותקיפת ספינת נשק איראנית בפורט סודאן.

לאחר שביולי 2008 הוציא בית הדין הבינלאומי בהאג צו מעצר נגד בשיר בגין פשעים נגד האנושות שבצע בדרפור, בה נרצחו כ-350,000-500,000 איש ואשה בשנים 2003-5, אמר יועצו של שליט סודאן לממונה האמריקני בח'רטום ש"אם העניינים ילכו טוב עם ארה"ב, אולי תוכלו לעזור לנו עם ישראל, בעלי הברית הקרובים ביותר שלכם". זו הפעם הראשונה שכינון יחסים בין ישראל וסודאן הועלה כאפשרות, אם כי הדבר לא הביא להפסקת מדיניות "ציר הטרור" שהפכה את סודאן לזירת התגוששות חשאית בין ישראל ואיראן (כך למשל תקפו מטוסי קרב ישראלים באוקטובר 2012 מפעל נשק ליד ח'רטום שהשתייך למשמרות המהפכה וייצר טילי שיהאב ארוכי טווח ואמצעי לחימה אחרים שהוברחו לעזה ולבנון).

עם הצטרפות סודאן לקואליציית המדינות הערביות הסוניות בראשות סעודיה חודשו הרמזים בדבר כינון אפשרי של יחסים עם ישראל. בינואר 2016 צוטט שר החוץ אברהים ע'נדור כאומר ש"ניתן לבחון את סוגיית נרמול היחסים עם ישראל" תמורת הסרת הסנקציות האמריקניות על ח'רטום. בתגובה לסערה התקשורתית שעוררו דבריו הודה בשיר ש"הומלץ לו להסדיר את יחסיו עם ישראל" על מנת לשפר את מצבה הכלכלי של סודאן.

הדלפות אלה, שנועדו קרוב לוודאי להצביע למערב על רצינות כוונתה של סודאן לנטוש את "ציר הרשע", זכו לתמיכה מצד גורמי אופוזיציה שסברו ש"אין הצדקה לכך שסודאן תגלה איבה לישראל ותשלם על זה מחיר מדיני וכלכלי". האופוזיציונר ואיש הדת יוסף כודה, למשל, טען שההלכה האסלאמית מתירה לנרמל יחסים עם ישראל ושעל סודאן לעשות זאת בעוד שהשר לענייני השקעות זרות ומנהיג מפלגת **האומה** מובארכ פאצ'ל מהדי אמר באוגוסט 2017 ש"אין כל בעיה בנורמליזציה עם ישראל". (בכך סגר השר מעגל בהיותו קרוב משפחה של מנהיג מפלגת האומה צאדק מהדי שהיה המנהיג הסודאני הראשון שנפגש עם ישראלים בשנות החמישים).

עם הדחת בשיר ב-2019 כוננה הנהגה זמנית מוסכמת האמורה להגיע במתכונת זו לבחירות ב-2022. הרכבה מהווה פשרה בין רצון העם בסיום המשטר הצבאי לעוצמה שאנשי הצבא הצליחו לשמר בידם לאחר הדחת בשיר. הגנרלים עבד אלפתאח אל בורהאן כנשיא וסגנו מוחמד חמדאן דקלו הם בעלי העוצמה ומשמרי הזיקה למשטר הקודם בעוד שראה"מ עבדאללה חמדוק ונשיא בית המשפט העליון נעמאת עבדאללה מוחמד ח'יר אמורים לייצג את רצון העם כנציגים האזרחיים הבכירים שיקדמו רפורמות ושינויים בתחומי הכלכלה וחירויות הפרט והדת. הרכב הממשלה הזמנית לוקה באי הסכמות בשלל נושאים ובניסיון השתלטות מתמיד מצד האגף הצבאי, אך היתה זו הדרך היחידה לצאת מהמבוא הסתום לאחר הפלת בשיר והיא זכתה להסכמה וברכה מצד ממשלות מצרים, סעודיה, אתיופיה, ואיחוד האמירויות, כמו גם מצד ארה"ב ומרבית מדינות אירופה.

מהמחלוקות הפנימיות בין ראשי המשטר החדש נגזר אף היחס לישראל. בורהאן ודקלו דחפו לכינון יחסים לשם חיזוק מעמדה הבינלאומי של סודאן, שיפור מצבה הכלכלי, והוצאתה מרשימת המדינות התומכות בטרור, בעוד שחמדוק השתדל להימנע ממהלך

זה עקב חששו מדעת הקהל וטען שלממשלה הזמנית אין סמכות לנרמל את היחסים עם ישראל.

פגישתם של נתניהו ובורהאן באנטבה ב-3 בפברואר 1920, בהזמנת נשיא אוגנדה מוסאווני ובדחיפת מזכיר נגנה האמריקני פומפיאו, הוותה פריצת דרך משמעותית בכיוון נרמול היחסים בין שתי המדינות ולוותה בשלל פרסומים ממקורות סודאניים שונים על בואו הממשמש ובא של מהלך זה. ואכן, ב-23 באוקטובר פרסמו ארה"ב, ישראל וסודאן הצהרה משותפת על נרמול היחסים בין ח'רטום לירושלים. סודאן תוצא מרשימת המדינות התומכות-טרור ותוסרנה ממנה הסנקציות הכלכליות. ימים יגידו באיזו מידה יתווה צעד זה את דרך ההנהגה הסודאנית הזמנית והאם תשכיל זו להתגבר על חילוקי הדעות בתוכה ולהגיע לבחירות 2022 כגוף מתפקד ויעיל.

ד"ר חיים קורן שימש כשגריר ישראל הראשון בדרום סודן וכשגריר ישראל במצרים.

הוא מרצה במרכז הבינתחומי בהרצליה.